

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 25 juni 2015

Mål nr

B 2648-14

KLAGANDE

JK

Ombud och offentlig försvarare: Advokat KS

MOTPARTER

1. Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

2. Sekretess

Ombud och målsägandebiträde: Advokat CK

Ombud och målsägandebiträde genom substitution: Jur.kand. TL

SAKEN

Sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten över Skåne och Blekinges dom 2014-04-16 i mål B 3477-13

DOMSLUT

Med ändring av hovrättens dom frikänner Högsta domstolen JK och ogillar målsägandens skadeståndstalan.

Högsta domstolen upphäver beslutet om avgift till brottsofferfonden.

KS ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av JK i Högsta domstolen med 67 848 kr. Av beloppet avser 53 382 kr arbete, 896 kr tidsspillan och 13 570 kr mervärdesskatt.

CK ska få ersättning av allmänna medel för biträdet åt målsäganden i Högsta domstolen med 38 721 kr. Av beloppet avser 18 228 kr arbete, 8 962 kr tidsspillan, 3 787 kr utlägg och 7 744 kr mervärdesskatt.

Staten ska svara för kostnaden för försvaret och målsägandebiträdet i Högsta domstolen.

Högsta domstolen fastställer hovrättens sekretessförordnande.

Högsta domstolen förordnar att sekretessbestämmelsen i 35 kap. 12 § första stycket 1 offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) ska fortsätta att vara tillämplig på uppgifter som har lagts fram vid Högsta domstolens huvudförhandling inom stängda dörrar och som kan röja målsägandens identitet.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

JK har yrkat att Högsta domstolen frikänner honom och ogillar målsägandens skadeståndstalan.

Riksåklagaren och målsäganden har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. JK var anställd som kurator vid en ungdomsmottagning. I februari 2011 fick han målsäganden som patient. Han var då 38 år och hon skulle strax fylla 19. Målsäganden gick sista terminen i gymnasiet. Hon hade under en tid mått psykiskt dåligt och rekommenderades kontakten med JK av en barnmorska vid mottagningen. Från februari och framåt hade målsäganden och JK regelbundna samtalskontakter varje eller varannan vecka. Målsäganden träffade också, efter en s.k. internremiss av JK, vid några tillfällen en psykiater som arbetade vid mottagningen. Hon hade också fortsatt kontakt med barnmorskan.
2. I början av april berättade målsäganden för JK att hon hyste starka känslor för honom. JK nämnde detta för de andra som var anställda på mottagningen. Man enades om att han skulle fortsätta samtalen med målsäganden som tidigare och att han skulle ta upp saken på nytt med kollegerna om han upplevde att han inte kunde kontrollera situationen. JK berättade inte något för sina arbetskamrater om hur hans relation med målsäganden sedan kom att utvecklas. Det var först när saken i mitten av november 2011 hade anmälts bl.a. till hans överordnade som han meddelade de övriga anställda på mottagningen att han hade haft en sexuell relation med målsäganden. Han blev då omedelbart avstängd från arbetsplatsen och ställdes inför valet att säga upp sig eller att bli avskedad.

Utredningen i målet

3. Utredningen i målet består huvudsakligen av målsägandens och JKs berättelser. I de hänseenden som har betydelse för prövningen i målet stämmer berättelserna överens i stora drag. Deras uppgifter stöds också på olika punkter av den skriftliga bevisningen, främst journalanteckningar från samtalskontakt-erna, och av de vittnesförhör som har hållits. I den mån som berättelserna går isär ska JKs uppgifter läggas till grund för bedömningen, eftersom de inte är motbevisade.

Händelseförloppet i korthet

4. Vid ett möte på mottagningen den 12 maj 2011 gav målsäganden muntligen en sexuell invit till JK. Denna ledde till en första fysisk kontakt i form av bl.a. att de båda ”masserade” varandras axlar och berörde varandras ansikten, öron och hår. De kysstes också.

5. Därefter, under perioden den 17 maj – den 7 juli 2011 träffades målsäganden och JK vid mellan 15 och 20 tillfällen. Det förekom sexuella handlingar vid sju tillfällen. Vid de flesta tillfällena träffades de på mottagningen, dock alltid efter tjänstetid. En gång hade de sex på en parkliknande kyrkogård sent på kvällen och en annan gång på ett hotell. Vid andra tillfällen umgicks de genom att prata med varandra, lyssna på musik och titta på film. Den sista gången som det förekom en sexuell kontakt mellan dem var den 7 juli 2011.

6. Både samtalskontaktarna på mottagningen och umgänget mellan målsäganden och JK fortsatte efter den 7 juli 2011. Men efter hand träffades de alltmer sällan.

7. JK har berättat att han var ”stormförälskad” i målsäganden. Han uppfattade henne som en varm, rolig, i högsta grad begåvad tjej som hade stort

mått av beslutskapacitet, även om denna kapacitet ibland hade hämmats av personer som stod henne nära. Han visste att målsäganden hade problem med sin pojkvän och hon berättade att relationerna i hennes familj delvis var problematiska. Han kände också till att målsäganden hade svårt att säga nej, bl.a. till sin pojkvän när denne ville ha sex. När han och målsäganden berörde varandra den 12 maj förstod han att han gick över en professionell gräns. Detta var ångestfyllt för honom och han kontrollerade alltid noga med målsäganden att hon ville delta. Han insåg att de inte var jämbördiga, men som han uppfattade det var de ett förälskat par.

Den aktuella lagbestämmelsen

8. Den som förmår en person att företa eller tåla en sexuell handling genom att allvarligt missbruka att personen befinner sig i en beroendeställning till gärningsmannen ska enligt 6 kap. 3 § första stycket brottsbalken dömas för sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning. Straffskalan är fängelse i högst två år. Enligt andra stycket ska dömas för grovt sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om fler än en har förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen annars har visat särskild hänsynslöshet.

9. För att straffbestämmelsen om sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning ska vara tillämplig krävs alltså att det har varit fråga om en eller flera sexuella handlingar, att personen som dessa handlingar har utförts mot har befunnit sig i en beroendeställning i förhållande till gärningsmannen och att gärningsmannen allvarligt har missbrukat detta förhållande och därigenom har förmått den andre att företa eller tåla de sexuella handlingarna. För straffansvar krävs att gärningsmannen har handlat med uppsåt.

Sexuella handlingar

10. Det är klarlagt att det under perioden den 17 maj – den 7 juli 2011 har förekommit sexuella handlingar mellan målsäganden och JK vid sju tillfällen.

Allmänt om övriga brottsförutsättningar

11. Enligt förarbetena och rättslitteraturen innebär en beroendeställning att det finns ett avhängighetsförhållande mellan gärningsmannen och den andre. Detta kan ha sin grund i ett anställnings- eller lydnadsförhållande. Ett exempel är det förhållande som en person som är intagen på anstalt har till en styresman eller en tjänsteman på anstalten. Ett annat är elevens förhållande till en lärare som är examinator. Fall av detta slag har det gemensamt att den ene är beroende av beslut som den andre har möjlighet att fatta. En arbetsgivare eller en arbetsledare kan t.ex. hota med avsked och en tjänsteman på en anstalt med indragna förmåner av olika slag. (Jfr t.ex. NJA II 1962 s. 174, prop. 1983/84:105 s. 25 f., prop. 2004/05:45 s. 61 ff., Petter Asp, *Sex och samtycke*, 2010 s. 65 f. samt Nils Jareborg och Sandra Friberg, *Brotten mot person och förmögenhetsbrotten*, 2010, s. 97.)

12. I motiven och litteraturen sägs att även ekonomiska mellanhavanden kan grunda en beroendeställning av det slag som avses i 6 kap. 3 § brottsbalken. Ett annat exempel som anges, och som också skiljer sig från de som nämns i punkten 11, är narkomanen som befinner sig i en beroendeställning i förhållande till leverantören av narkotika. Beroendeställningen behöver alltså inte vara av formellt slag; även i fall där det finns inslag av frivillighet eller valfrihet kan det vara fråga om en beroendeställning av det slag som avses i bestämmelsen. Vid bedömningen av om det rör sig om en beroendeställning enligt bestämmelsen kan eventuell ålderskillnad mellan gärningsmannen och den andre ha betydelse.

13. För att kriminaliseringen inte ska sträcka sig för långt gäller att handlandet ska framstå som ett maktövergrepp mot en svagare person. I lagtexten markeras detta med att gärningsmannen allvarligt ska ha missbrukat beroendeförhållandet. Det innebär i sin tur att beroendeställningen måste ha varit sådan, att den har varit avgörande för eller åtminstone starkt har påverkat den svagare personens handlande. Här kan jämföras med lagtexten i paragrafens andra stycke där ordet ”övergrepp” används som en beskrivning av sådant handlande som är straffbelagt.

Bedömningen i detta fall

14. JK ingick i en offentligt finansierad verksamhet som vände sig till ungdomar med problem av olika slag. Målsäganden blev rekommenderad kontakten med honom när hon kom till ungdomsmottagningen. Därmed blev JK, efter hand som samtalsbehandlingen fortlöpte, en viktig person i målsägandens liv och hon berättade för honom om förhållanden av utpräglat privat karaktär. JK kom under dessa månader att av målsäganden uppfattas som ett stöd i en för henne personligen orolig tid. Detta förstod JK. Han var klart äldre än målsäganden och var helt naturligt mera erfaren. Därmed hade han ett övertag.

15. Det var emellertid fråga om en helt frivillig kontakt som när som helst kunde avbrytas av målsäganden. Kontakterna med mottagningen var utan bindningar. Det fanns också andra ungdomsmottagningar på orten som målsäganden kunde välja att gå till om hon inte ville fortsätta hos JK. På mottagningen var målsäganden inte hänvisad endast till JK. Under den aktuella tiden hade hon kontakter både med den barnmorska som hon träffade först och med en psykiater. JK förskrev inga mediciner utan det sköttes av psykiatern. De möten med JK som åtalet avser ägde rum utanför mottagnings-tid och ibland också på andra platser än mottagningen.

16. Sammantaget måste bedömningen bli att målsäganden inte befann sig i ett sådant avhängighetsförhållande till JK att de sexuella handlingarna kan beskrivas som ett maktövergrepp mot en svagare person. Fastän det som JK gjorde var i strid med vad som gällde för hans tjänst har han därmed inte gjort sig skyldig till ett sådant handlande som avses med bestämmelsen i 6 kap. 3 § brottsbalken.

17. Detta innebär att JKs handlande inte utgjorde brott. JK ska därmed frikännas.

Skadeståndet

18. Skadeståndsyrkandet bygger på åtalet. Eftersom JK frikänns ska skadeståndstalan ogillas.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Marianne Lundius, Ann-Christine Lindeblad, Lena Moore, Martin Borgeke (referent) och Dag Mattsson
Föredragande justitiesekreterare: Emilie Strömberg